

ЗАХІДНІ БАЛКАНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Андрій Мартинов

провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, Інституту історії України, НАН України, вул. М.Грушевського, 3, Київ, Україна 01001 martynov.andriy15@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9802-5980

Мета дослідження полягає у висвітленні основних проблем, які впливають на формування та реалізацію стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, неупередженості, проблемно-хронологічному викладенні наукового матеріалу. Використаний метод порівняльного аналізу різних етапів становлення стратегії Євросоюзу щодо країн Західних Балкан. Проведений компаративний аналіз стратегії ЄС щодо різних країн балканського регіону, а також щодо країн «Східного партнерства». Євросоюз неготовий до остаточного включення країн регіону до свого складу. Вихід Великої Британії розбалансував ЄС та посилив протиріччя між «старими» і «новими» країнами-членами ЄС, між «багатими» і «бідними», між північними і південними країнами-членами ЄС. Балканське розширення ЄС збільшує коло південних країн-членів. складними залишаються перешкоди на шляху до виконання країнами Західних Балкан політичних, економічних і правових критеріїв набуття членства в ЄС. Албанія, Боснія та Герцеговина, Косово, Сербія, Республіка Північна Македонія мають завершити формування інститутів функціональної та ефективної демократії, конкурентоспроможної ринкової економіки та завершити імплементація норм європейського права до національного законодавства. Також необхідно залишити в історії примари великодержавного шовінізму, який дестабілізує Балкани. Тільки у цьому випадку політичну стратегію Євросоюзу щодо країн Західних Балкан можна буде вважати історично успішною.

Ключові слова: Західні Балкани, Європейський Союз, європейська політика сусідства, Косово.

WEST BALKAN IN THE POLITICAL STRATEGY OF EUROPEAN UNION

Andrei Martynov

Leading Researcher of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, vul. M. Hrushevskoho, 3, Kyiv, Ukraine 01001 martynov.andriy15@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9802-5980

Western Balkans in the political strategy of the European Union. The purpose of the study is to highlight the main issues that affect the formation and implementation of the European Union's strategy for the Western Balkans. The research methodology is based on the principles of historicism, impartiality, problem-chronological presentation of scientific material. The method of comparative analysis of different stages of formation of the EU strategy for the Western Balkans is used. A comparative analysis of the EU strategy for various countries in the Balkan region, as well as for the Eastern Partnership countries. The European Union is not ready for the final inclusion of the countries of the region in its membership. Britain's exit has unbalanced the EU and exacerbated the contradictions between "old" and "new" EU member states, between "rich" and "poor", between northern and southern EU member states. The EU's Balkan enlargement is increasing the number of southern member states. Obstacles to the Western Balkan countries' compliance with the political, economic and legal criteria for EU membership remain difficult. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Serbia, and the Republic of Northern Macedonia must complete the establishment of institutions of a functioning and effective democracy, a competitive market economy,

and complete the implementation of European law into national law. It is also necessary to leave in the ghost history of great-power chauvinism, which destabilizes the Balkans. Only in this case will the EU's political strategy towards the Western Balkans be considered historically successful.

Keywords: Western Balkans, European Union, European Neighborhood Policy, Kosovo.

Нові незалежні держави, які утворились на Балканах після розпаду Югославії, залишаються у центрі геополітичного протистояння різних світових потуг. Для Європейського Союзу Західні Балкани є іспитом на здатність реалізувати європейські демократичні цінності у стратегічно важливому для ЄС регіоні. Процеси дезінтеграції і міждержавних конфліктів, які відбувались на Балканах у 1991–2008 рр., є викликами безпеці і самому існуванню проекту європейської інтеграції. Сполучені Штати, які відіграли вирішальну військово-політичну роль у врегулюванні основної частини балканських конфліктів (Дейтонський мирний договір для Боснії та Герцеговини, визнання незалежності Косово), на початку XXI століття передали регіон у відповідальність ЄС. Однак як лідер НАТО США залишаються гарантом, який страхує регіональну безпеку. Свою присутність на Балканах демонструє Росія, яка намагається зберегти вплив на Сербію. Однак головним гравцем на Балканах природно залишається Євросоюз. Саме від ЄС залежить темп просування країн Західних Балкан до об'єднаної Європи, ступінь економічної і політичної стабільності у регіоні. Складність проблем, з якими ЄС стикається у регіоні, робить суперечливим процес вироблення та імплементації стратегії щодо Західних Балкан.

Мета статті полягає у висвітленні основних проблем, які впливають на формування та реалізацію стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан.

Огляд публікацій. Політичний процес формування стратегії Євросоюзу щодо Західних Балкан детально відображений у науковій літературі. Самі бібліографічні огляди значеної проблематики нараховують тисячі монографій і статей. Зосередимось винятково на найбільш показових наукових працях, які стосуються актуальної дискусії щодо вироблення та реалізації балканської стратегії Європейського Союзу.

Балканські війни 1991–1999 рр. загострили дискусії щодо ролі національного фактору у подальшому розвитку регіону. Війни 1991–1995 рр. (сербсько-словенська, сербсько-хорватська і в сербсько-боснійська) завершили процес формування модерної хорватської і модерної словенської націй. Навіть вступивши до Євросоюзу (Словенія 2004 р., Хорватія 2013 р.) словенці і хорвати зберегли національну ідентичність, яка спирається на європейськість і радикальну відмову від балканського синдрому (перманентних міжнародних війн) (Feith 2019, 32). У цьому сенсі цікавим є македонський досвід. На початку 1990-х рр., завдяки превентивним діям ООН, введення наприкінці 1992 р. миротворчих сил на македонсько-сербський кордон, вдалося виключити Республіку Македонія з балканських війн. Позитивну роль у просуванні Македонії до європейської ідентичності відіграли Європейський Союз та НАТО. Греція, як член обох союзів, адаптувала свою національну політику щодо македонського питання до потреб європейської безпеки (Dunay, Lachowski 2019, 18).

Черговим випробуванням для балканського регіону стала пандемія. Спорадичні протести проти карантинних заходів, які негативно позначились на становищі національної економіки, відбувались у Сербії, Чорногорії, Косово. Євросоюзу довелося терміново виділити 3.3 млрд. євро на подолання актуальних загроз безпеці у регіоні (Peljic 2020, 2). Військово-політична ситуація, яка складається навколо Косово, вже не дає можливості вивести звідти миротворчі сили. Війська KFOR залишаються гарантом регіональної стабільності (21 years of KFOR 2020, 1).

Німецький дослідник В. Вессельс на початку 2000-х поставив науково-аналітичну проблему адаптації політичної системи Євросоюзу до прийому країн Західних Балкан. На думку цього автора ЄС потребує додаткових структурних реформ, аби прийняти нові держави до своїх лав (Wessels 2008, 366). Тобто процес прийняття до ЄС держав Західних Балкан потребує не тільки їхніх внутрішніх перетворень, а й відповідної готовності самого Євросоюзу. Тим паче, що політичний реалізм сучасності піддається песимістичним історичним досвідом. Професор берлінського Вільного університету Х. Мюнклер нагадав, що Західні Балкани історично є «слабкою ланкою» європейської системи міжнародних відносин, зважаючи на етнічно-строкату структуру населення, актуалізацію національно-

державного будівництва, яке провокує міжнародні протиріччя та гострі міждержавні конфлікти (Münkler 2005, 288). Однак британський референдум 23 червня 2016 р. щодо виходу Великої Британії з Євросоюзу показав, що на перешкоді реалізації стратегії розширення ЄС можуть бути й внутрішні конфлікти в ЄС. П. Велфенс звернув увагу на те, що Британія історично виступала за прийом нових держав до Євросоюзу, аби розмити проект «федералізації» Євросоюзу. Тому на думку цього автора завершення процедури виходу Великої Британії з ЄС може стимулювати процес «федералізації», який відкладе на невизначений термін прийняття нових держав до ЄС (Welfens 2017, 199). Точку зору європейських оптимістів найбільш рельєфно представила віденська професорка політичних наук У. Гуеро, яка обґрунтувала безальтернативність прийняття країн Західних Балкан до Євросоюзу, саме внаслідок виходу Великої Британії з ЄС. На її думку, різноманітність і специфіка балканських держав не завадить процесу формування Європейської демократичної і децентралізованої республіки (Guerot, 44). Зрозуміло, що у безкінечній дискусії між європейськими оптимістами та європейськими песимістами серединний курс визнається політичним реалізмом.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним викликом для балканських країн залишається вибір між модерним націєтворенням і інтеграцією до наднаціональних європейських та євроатлантичних структур. Успіх у вирішенні цього завдання переважно мононаціональних Хорватії і Словенії поки що не став зразком для наслідування. Пояснити це можна об'єктивними причинами. Досі не вдається вирішити, умовно кажучи, сербське та албанське національні питання. Поразка Сербії у балканських війнах 1991–1999 рр. за створення «Великої Сербії» спричинила територіальну фрагментацію країни. Колишній близький союзник Чорногорія у 2006 р. вийшла зі складу «малої» Югославії, тобто союзу Сербії і Чорногорії. У лютому 2008 р. було проголошено незалежність Косово. Саме косовське питання поставило на порядок денний «албанську дилему». Адже на Балканах де-факто виникло дві національні албанські держави. Спроби створити унію Косово та Албанії може повернути регіон у вир ультра націоналістичних протиріч. Адже потенційна «Велика Албанія» може претендувати не тільки на Косово, а й на населену албанцями територію сербського Санджаку, на албанські території Республіки Північна Македонія та навіть на північ Греції. Крім того, албанське національне питання тримає у стані невизначеності сербське національне питання. Політичні еліти і народ Сербії мають зробити стратегічний вибір між невизнанням існуючих територіально-політичних реалій на Балканах і європейською інтеграцією. У разі розвитку подій за варіантом невизнання існуючих реалій може загостритись ситуація у Боснії та Герцеговині. Сербські націоналістичні кола у цій балканській державі наполягають на самовизначенні Республіки Сербської та на її приєднанні до Сербії. Однак така гіпотетична фрагментація території Боснії та Герцеговини може перекреслити здобутки Дейтонських мирних угод 1995 року. Тоді Боснія та Герцеговина була утворена як конфедеративна держава трьох рівноправних національних груп: боснійських хорватів, боснійських сербів і боснійських мусульман. Відтоді Боснія та Герцеговина є фактичним балканським протекторатом Євросоюзу. За цих обставин позитивний варіант інтеграції усіх балканських країн до ЄС і НАТО можливий за умов сербського прагматичного вибору цього шляху. Додатковим подразником для Белграду на цьому шляху стало чорногорське питання. На початку 2020 р. власті Чорногорії проголосили створення автокефальної чорногорської православної церкви, відділивши її від сербської православної церкви. Це рішення вкотре максимально загострило національні почуття як у Сербії, так і у Чорногорії. Тож відкритим поки що залишається питання, чи подолали балканські народи усі шаблі історичного розвитку, аби перейти від національних уявлень XIX століття до модерної європейської національної ідентичності.

Європейський Союз фактично розпочав переговори про вступ з Албанією, Боснією та Герцеговиною, Республікою Північна Македонія, Сербією, Чорногорією. Успіх цих переговорів залежить від готовності ЄС і спроможності згаданих балканських держав прийняти європейські норми і правила. Впродовж другого півріччя 2020 р. ЄС планує погодити бюджет Співтовариства на 2021–2027 рр., значні видатки цього кошторису мають бути спрямовані на завершення інтеграції Західних Балкан до ЄС.

Остаточне входження усіх балканських національних держав до складу Євросоюзу має нарешті закрити «балканське вікно» вразливості об'єднаної Європи. Адже націє-

творення на Балканах на засадах етнічного націоналізму різко суперечить меті і актуальним цінностям процесу європейської інтеграції. Понад три десятиліття ЄС намагається впроваджувати на Балканах політику захисту прав людини, верховенства права, демократії та економічного розвитку. Однак регіон залишається вразливим до впливів неєвропейських геополітичних потуг: США, Росії, Туреччини, Китаю.

Сполучені Штати впродовж 1991–2020 рр. доклали чимало зусиль, аби допомогти Євросоюзу консолідувати свою політику на Балканах. Цей регіон посів важливе місце у глобальній стратегії США. На території Косово розташовано найбільшу базу НАТО «Bond-steel», яка відіграє важливу логістичну роль у досягненні військово-політичних сил США на Близькому Сході, у Середземномор'ї та Північній Африці.

Росія намагається втримати свої позиції на Балканах, посиляючись на історичні слов'янофільські сентименти. Однак вона не може нічого альтернативного до європейської інтеграції запропонувати балканським державам. Однак Сербія намагається використовувати російський фактор для шантажу Євросоюзу і США. Націоналістичні кола Сербії розглядають Росію як гаранта недопущення входження Сербії до ЄС і НАТО. Але обмеженість російського впливу на Балканах була продемонстрована 2018 р., коли російська приватна військова компанія не змогла здійснити державний анти європейський переворот у Чорногорії. Цей факт засвідчив неефективність російської консервативної стратегії на Балканах. Для «Газпрому» регіон залишається цікавим з точки зору безпеки газопроводу «Південний потік». Свій інтерес у функціонуванні цього газопроводу має й Туреччина. Але турецькі інтереси на Балканах набагато масштабніші за російські. Відступ з Балкан у 1900–1918 рр. завершився розпадом Османської імперії. У процесі розпаду колишньої Югославії симпатії Туреччини були на боці боснійських мусульман. Колишне «ядро» Османської імперії на Балканах – Албанія, Косово, Боснія залишається сферою пріоритетних турецьких інтересів у цьому регіоні. Одночасно Туреччина намагається використати свій вплив на Балкани в процесі власних переговорів про вступ до Євросоюзу. Формально-офіційно ці переговори розпочалися у лютому 2005 р. і досі не просунулись до завершення. Навпаки дестабілізація становища на Близькому Сході під впливом подій «арабської весни» 2011 р., а потім кризи з біженцями 2015 р. відклали переговорний процес до кращих часів. За цих обставин здається, що президент Туреччини Р. Ердоган частіше демонструє наміри реалізувати нео-османський проект, а не європейський. Перетворення у травні 2020 р. Святої Софії на мечеть створило ще один привід для напруження у відносинах між Грецією та Туреччиною. Матеріальну основу грецько-турецьких протиріч становить поділ газоносного шельфу у Егейському морі та поряд з Кіпром. Однак за цих обставин балканський вектор турецької зовнішньої політики відійшов на другий план порівняно з сирійським, іракським і лівійським векторами.

Власні інтереси на Балканах має глобальний конкурент США – Китай. Пекін майже три десятиліття вичікував на завершення гарячої фази балканських війн 1991–1999 років. Однак фінансові проблеми Греції 2008–2012 рр. дали можливість китайцям купити низку грецьких морських портів, які відіграють помітну роль у китайській транзитній торговельній стратегії «Один пояс, один шлях». З точки зору логістики Балкани перетворюються і для Китаю на важливий торговельний шлях до Євросоюзу. Подальший сценарій великої балканської геополітичної гри головним чином залежить від проєвропейської національної консолідації балканських народів та ефективності стратегії Євросоюзу на Балканах.

Експерт Фонду Карнегі М. Саморуков звернув увагу на непослідовність стратегії ЄС щодо країн Західних Балкан. Неготовність ЄС прийняти ці країни до свого кола, так само як неготовність самих балканських країн повною мірою відповідати критеріям членства в ЄС створює регіональний геополітичний вакуум (Саморуков 2019, 1). В науковій літературі триває дискусія з приводу доцільного розширення ЄС на Західні Балкани (David, Wunsch 2020, 2). Зазначений історіографічний огляд засвідчує основне коло стратегічних проблем, з якими стикається Європейський Союз у регіоні Західних Балкан.

Прогрес європейської інтеграції став можливий завдяки поєднання тривалих, середньо тривалих та короткострокових факторів. Одним із головних тривалих факторів успіху європейської інтеграції є європейська ідея як уявлення про територіальну та цивілізаційну єдність Європи, консолідовану спільністю історичної долі, яка вимагає інституційного оформлення. Уявлення про географічні межі Європи змінювалися по мірі трансформації

політичних ідей про те, які народи можуть вважатись європейськими, а які ні. Ми є свідками зміни ціннісного наповнення поняття «Європа». Донедавна воно посднувалось із поняттям християнського світу, а за доби постмодерну стало ототожнюватись із уявленням про центр глобальної постіндустріальної цивілізації. До початку процедури виходу Великої Британії з ЄС, саме Лондон був найбільшим прихильником розширень ЄС, вбачаючи у цьому засіб запобігання формування консолідованого федеративного Євросоюзу. Зрештою, «Брекзит» став винятком, а не тенденцією, і програє від нього Велика Британія, а не Європейський Союз.

1 травня 2004 р. до ЄС приєдналися відразу 10 нових держав-членів: Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр, Мальта. Аби створити передумови для інституційних реформ було підготовлено новий договір. До 2004 р. кошти з фонду консолідації (на розвиток відсталих регіонів) отримували Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія. 1 січня 2007 р. членами ЄС стали Болгарія і Румунія. Відтоді кошти Фонду консолідації не отримує Ірландія, а отримують зі старих країн-членів Греція, Іспанія, Португалія та усі «новачки».

1 грудня 2009 р. внаслідок набуття чинності Лісабонського договору Співтовариство передало свої права та обов'язки ЄС. Однак документи ЄС в сфері безпеки та оборони і спільної зовнішньої політики є не юридичними, а політичними. Увесь масив діючих норм і правил ЄС, включно з неписаними нормами і правилами є *acquis communautaire*, тобто правопорядком ЄС. Відповідно правопорядок ЄС це права та обов'язки системи ЄС та його інститутів, а також існує право ЄС як воно інтерпретується і застосовується Судом ЄС. ЄС не може створювати нові сфери своєї діяльності, що відрізняє його від федеративної держави. Міжнародні договори ЄС з третіми країнами є складовою права ЄС. Вони є актами прямої дії. 1 січня 2003 р. ЄС офіційно перейняв під своє командування миротворчу місію у Боснії та Герцеговині. Контингент ЄС мав навчати боснійські сили поліції і прикордонників. Перша військова операція «Конкордія» була розгорнута 18 березня 2003 р. у Македонії. Її потреба обумовлювалась необхідністю забезпечити виконання Охридської угоди між македонцями та албанцями. Найбільші контингенти туди направили Франція, Італія, Бельгія і Німеччина.

У 2013 р. (до виходу Британії 28-м) членом ЄС стала Хорватія. Офіційними претендентами на членство є Північна Республіка Македонія (з 2019 р.), Чорногорія, Туреччина (з 1999 р.), Албанія, Сербія, Боснія і Герцеговина (з 1995 р. під фактичним протекторатом ЄС), можливо Косово (лютий 2008 р. визнано більшістю країн ЄС). Відмовилась від ідеї вступу Ісландія. Головна мета стабілізація і консолідація ЄС на досягнутих позиціях.

Європейський Союз є об'єднанням розвинених країн з високим рівнем життя. У найбагатшій країні Люксембурзі рівень життя в сім разів вищий за Болгарію і Румунію. Для менш розвинених регіонів властиві високий рівень безробіття, слабкий розвиток освіти, недоліки розвитку інфраструктури. Розширення ЄС спонукало до удосконалення регіональної політики, спрямованої на вирівнювання рівні розвитку регіонів, аби еволюційним шляхом долати розрив між найбагатшими та найбіднішими країнами ЄС. По мірі збільшення кількості країн-членів простір ЄС стає менш однорідним. Поки що лише Ірландії вдалося успішно скоротити своє відставання. За рівнем життя ірландці догнали голландців, данців, австрійців.

Регіональна політика ЄС покликана консолідувати регіони в єдиний інтеграційний комплекс, забезпечувати раціональне поєднання спільних інтересів з інтересами окремих держав. Немає мети повністю зрівняти усі регіони, адже нерівність є характеристикою ринкової економіки та стимулом розвитку. В рамках ЄС не здійснюється перерозподіл коштів між регіонами, як це роблять федеративні держави. Регіони, які потребують допомоги, можуть користуватись структурними фондами ЄС. В 1975 р. створено Європейський фонд регіонального розвитку, 1960 р. Європейський соціальний фонд, 1993 р. Фонд консолідації та Європейський інвестиційний банк. Принципи роботи структурних фондів: 1) предметна і територіальна концентрація зусиль на виборі обмеженої кількості напрямів діяльності та відбору; 2) багаторічний програмний підхід, 3) партнерство властей усіх рівнів, 4) доповнення фондами ЄС національних ресурсів регіональної політики. Головними напрямками регіональної політики є конвергенція, тобто сприяння розвитку територій з низьким рівнем добробуту, конкурентоспроможність – допомога територіям

із структурними проблемами, розвиток людського капіталу боротьба з тривалим безробіттям, створення центрів професійної перепідготовки. Соціально-економічна конвергенція друга після аграрної політики стаття видатків спільного бюджету ЄС. В бюджеті 2007–2013 рр. на ці потреби було витрачено 300 млрд. Євро (David, Wunsch 2020, 3). Після вступу нових країн до ЄС у 2004, 2007, 2013 рр. було прийнято рішення, що обсяг фінансової допомоги не може перевищувати 4% валового внутрішнього продукту, інакше можна розігнати інфляцію та створити диспропорції національних бюджетів нових країн-членів ЄС. За підсумками розширення головним реципієнтом допомоги за цими фондами стала Польща. Великі видатки йдуть на Італію, Східну Німеччину, Португалію, Грецію, Чехію, Угорщину.

Розширення Євросоюзу внесли корективи до соціальної політики ЄС. Соціальна політика має сприяти створенню умов, які забезпечують суспільний добробут. Держави загального добробуту, які у другій половині ХХ століття склались у Європі, традиційно поділяють на чотири типи. Перший тип скандинавський властивий Данії, Швеції, Фінляндії. Там активна соціальна політика фінансується за рахунок прогресивної шкали оподаткування доходів. На початку 1990-х вони дещо лібералізували свої ринки праці, аби покращити конкурентоспроможність національних економік. Другий тип соціальної політики ліберальний англосаксонський властивий Британії та Ірландії. Соціальна система за цього типу фінансується головним чином за рахунок страхових внесків. Третій тип соціальної політики т.зв. корпоративний властивий Німеччині, Франції, країнам Бенілюксу. Тут також домінує соціальне страхування, але держава також регулює ринкові відносини. Нарешті четвертий південно-європейський тип поширений в Іспанії, Італії, Греції, Португалії. Тут рівень соціального захисту відносно низький. ЄС встановлює лише мінімальні соціальні стандарти, хоча спільну сільськогосподарську політику ЄС можна вважати соціально-орієнтованою. Країни Західних Балкан належать скоріше до четвертого типу розвитку соціальної держави. Однак треба мати на увазі, що балканські війни кінця ХХ століття, демонтаж колишньої Югославії суттєво обмежили можливості активної соціальної політики. Негативний вплив також має світова економічна криза 2008 р., а також пандемія 2020 року.

Європейський соціальний фонд надає структурну допомогу країнам-членам на боротьбу з безробіттям. Після створення Спільного ринку національний режим добробуту працює не тільки на громадян, наприклад, Німеччини, а й на усіх тих, хто легально працює у цій країні. У липні 1996 р. ЄС прийняв першу спільну директиву, яка стосується соціальної політики щодо догляду за немовлятами. Однак ЄС відмовився від мети гармонізації національних систем соціального захисту, зважаючи на велику їхню різноманітність. Ліві політичні сили вважають, що це відбулось завдяки домінуванню ліберально-ринкової ідеології у ЄС. Утім, стаття 136 Амстердамського договору констатує, що соціальна політика є сферою спільної відповідальності національної держави члена ЄС і органів ЄС. Завдяки цьому договору до цілей ЄС було додано сприяння створенню нових робочих місць. Країни Західних Балкан у цьому сенсі є прикладом глибокої європейської периферії, де національні держави мають обмежені можливості для проведення активної соціальної політики.

Усі країни ЄС реалізують національну транспортну політику. Однак формується транс'європейська транспортна мережа. Відбувається перерозподіл навантаження на окремі види транспорту. Фінансуються спільні інфраструктурні проекти. Мова йде про підвищення безпеки на транспорті. В 2001 р. було затверджено на 20 років 30 спільних транс'європейських транспортних проектів. Стратегічною метою є створення спільного ринку транспортних послуг. Західні Балкани посідають важливе місце у цих транспортних мережах Європейського Союзу.

Усі країни Західних Балкан отримали перспективу набуття повноцінного членства в Євросоюзі. Натомість країнам нової Східної Європи треба ще довести реалістичність своїх амбіцій досягнути такого рівня асоціації з Євросоюзом. Нагадаємо, що внаслідок розширень ЄС 2004 і 2007 р. Євросоюз вийшов на кордон з пострадянськими державами. Пропонувалось створити кільце друзів вздовж кордонів об'єднаної Європи. 11 березня 2003 р. було оприлюднено доповідь Європейської Комісії «Розширена Європа – нове суцільство: новий формат для відносин з нашими східними і південними сусідами». 12 травня

2004 р. була опублікована доповідь Європейської Комісії «Європейська політика сусідства. Стратегічна доповідь». 24 жовтня 2006 р. було затверджено регламент про створення інструменту європейського сусідства і партнерства (European Neighborhood and Partnership Instrument – ENPI). У цих документах викладені принципи, склад учасників, зміст і механізми здійснення європейської політики сусідства. Звичайно, ЄС зацікавлений, аби вздовж його кордонів не виникали проблеми, пов'язані зі збройними конфліктами, слабким державним управлінням, організованою злочинністю. Розширення ЄС не повинно було привести до виникнення нових розподільчих ліній у Європі. Головний принцип відбору учасників європейської політики сусідства це повага до цінностей демократії і дотримання прав людини. Суттєво зростає роль політичного співробітництва. Зміст європейської політики сусідства стосується усіх трьох опор європейської інтеграції (Emerson 2006, 1).

На середину 2010 р. до європейської політики сусідства були залучені 16 держав: 10 середземноморських і 6 з пострадянського простору. Азербайджан з 14 листопада 2006 р., Вірменія 14 листопада 2006 р., Білорусь (у разі скасування режиму санкцій), Грузія з 14 листопада 2006 р., Молдова з 22 лютого 2005 р., Україна 21 лютого 2005 р., Алжир (умовно), Єгипет 6 березня 2007 р., Ізраїль 11 квітня 2005 р., Йорданія 2 червня 2005 р., Ліван 1 січня 2007 р., Лівія (умовно), Марокко 27 липня 2005 р., Палестина 4 травня 2005 р., Туніс 4 липня 2005 р. Росія відмовилась від участі у цьому проекті (Marchetti 2006, 2). Балканські країни не були включені до програми, тому що у грудні 2002 р. ЄС підтвердив їм можливість набуття повноправного членства в ЄС. Було підтверджено, що програма європейського сусідства і розширення ЄС це різні процеси. Сам факт участі європейських держав у цій політиці не визначає наперед їхні майбутні відносини з ЄС.

Змістовно європейська політика сусідства передбачає дотримання демократичних норм, формування регіональних систем безпеки, поетапний рух до свободи пересування товарів, капіталів, робочої сили і послуг у відповідності з правовими нормами ЄС. У травні 2009 р. ЄС затвердив програму «Східне партнерство» як особливий вимір європейської політики сусідства. Його метою проголошувалась активізація руху східноєвропейських і кавказьких країн до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Перший саміт «Східного партнерства» відбувся 7 травня 2009 р. у Празі у складі 27 країн ЄС, Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови, України. Росія вважає, що «Східне партнерство» перетворилось на «партнерство проти Росії».

Тривають переговори про вступ до ЄС з Північною Республікою Македонія, яка у грудні 2005 р. отримала статус кандидата, в червні 2006 р. розпочалися переговори з Туреччиною. 12 червня 2006 р. Албанія підписала угоду про асоціацію і стабілізацію, 15 жовтня 2007 р. аналогічну угоду підписала Чорногорія, 29 квітня 2008 р. Сербія, 16 червня 2008 р. Боснія і Герцеговина. Для просування процесу європейської інтеграції балканських країн у 2001 р. було розроблено спеціальну фінансову програму Community for Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization – CARDS, яка передбачає розвиток державних інститутів і законодавства, зміцнення демократії, верховенства права і прав людини, становлення громадянського суспільства і незалежних ЗМІ, забезпечення функціонування ринкової економіки, проведення структурних реформ. До 2010 р. за цією програмою було витрачено 5 млрд. євро. Але поки що немає чіткого розуміння, коли балканські країни досягнуть критеріїв членства в ЄС (EU – Western Balkans Zagreb Summit 2020, 1–2). Внаслідок цього стратегія Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан є гнучкою та має розмиті хронологічні межі досягнення мети – повноцінної інтеграції усіх країн регіону до Європейського Союзу.

Перманентним головним болем для ЄС залишаються Болгарія та Румунія. Наприклад, на парламентських виборах у Болгарії 4 квітня 2021 р. 5% прохідний бар'єр подолали п'ять партій: правляча ліберально-консервативна партія «Громадяни за європейський розвиток Болгарії – ГЕРБ», про турецький «Рух за демократичні права», «Є такий народ», «Вставай, геть корупцію», «Демократична Болгарія». Але жодна з них не змогла сформувати новий уряд. У підсумку 11 липня 2021 р. на Болгарію чекали другі поспіль парламентські вибори та складні переговори щодо формування нової правлячої коаліції. У тривалому «клінці» перебувають відносини ЄС з Румунією. Суд Євросоюзу у травні 2021 р. зажадав від Бухаресту забезпечити незалежність судової системи країни. Але навіть загроза європейських санкцій досі не зачистила румунську еліту від корупціонерів.

Тож процес європеїзації балканських держав триває. Канцлер ФРН А. Меркель 14 вересня 2021 р. у Тирані провела переговори з главами держав Західних Балкан. Прес-реліз зустрічі подав тезу про стратегічне значення для Європейського Союзу прийняття країн регіону до свого складу (*Western Balkan haben europäischen Zukunft*, 1).

Розвиток політичної стратегії Євросоюзу щодо країн Західних Балкан на початок 2020-х років пройшов принаймні три етапи. Перший був пов'язаний із активною фазою балканських війн 1991–1999 рр., коли ядром стратегії ЄС були спроби замирити регіон, дестабілізація якого становила серйозні загрози європейській безпеці. Другий етап 2000–2013 рр. був обумовлений потребами залагодження конфлікту навколо Косово та підготовки до вступу в ЄС Словенії (вступила 2004 р.) та Хорватії (вступила 2013 р.). Нарешті третій період розпочався відразу після вступу Хорватії в ЄС та триває донині. Негативний вплив на реалізацію стратегії ЄС щодо країн Західних Балкан має структурна криза Євросоюзу та економічні проблеми, обумовлені пандемією коронавірусу. До проведення 23 червня 2016 р. референдуму про вихід Великої Британії з ЄС саме Британія була активним прихильником процесу інтенсивного розширення ЄС. Британські мотиви такої політики визначалися бажанням максимально збільшити кількість країн-членів ЄС, аби зробити неможливим створення федеративного формату Євросоюзу. Однак перспектива завершення процедури виходу Великої Британії з ЄС обумовлює потребу компенсувати збитки для Спільного ринку від такого рішення Лондону. Звичайно, навіть усі разом країни Західних Балкан не можуть замінити Велику Британію ні демографічно, ні економічно. Попри це, інтеграція до ЄС країн Західних Балкан має допомогти вирішити проблему «геополітичного вакууму» у регіоні та зміцнити безпеку Євросоюзу у всіх його вимірах. Але не може бути прямолінійного шляху досягнення цієї мети. Навіть військово-політичний союз НАТО розширив свій вплив на Західних Балканах поступово. Учасницями Північноатлантичного альянсу є Албанія, Словенія, Хорватія, Чорногорія. Наявні територіальні, етнополітичні, військово-політичні проблеми досі перешкоджають стати членами НАТО Боснія та Герцеговіні, Сербії, Косово (не визнано незалежність цієї країни усіма членами НАТО і ЄС – проти визнання виступають Іспанія, Кіпр, Греція, Румунія, які мають неврегульовані власні сепаратистські проблеми). На шлях вступу до ЄС і НАТО після врегулювання суперечностей із Грецією стала Республіка Північна Македонія. Фактично НАТО залишається страховим полісом для ЄС на Західних Балканах. Дуже складно відбувається затвердження бюджету ЄС на 2021–2027 роки. Структура цього стратегічного фінансового документу ЄС поки що не передбачає включення Західних Балкан до ЄС. Тобто на завершення цього процесу може знадобитись усе десятиліття 2020-х років. Надто складними залишаються перешкоди на шляху до виконання країнами Західних Балкан політичних, економічних і правових критеріїв набуття членства в ЄС. Албанія, Боснія та Герцеговіна, Косово, Сербія, Республіка Північна Македонія мають завершити формування інститутів функціональної та ефективної демократії, конкурентоспроможної ринкової економіки та завершити імплементація норм європейського права до національного законодавства. Також необхідно залишити в історії примари великодержавного шовінізму, який дестабілізує Балкани. Мова йде про відмову від проєктів створення «Великої Албанії», або «Великої Сербії». Тільки у цьому випадку політичну стратегію Євросоюзу щодо країн Західних Балкан можна буде вважати історично успішною. Тільки вступ усіх балканських країн до Європейського Союзу може врятувати Західні Балкани від розбрату і нового кривавого переділу кордонів. Успішність формування та реалізації стратегії Євросоюзу щодо Західних Балкан залежить від спроможності Євросоюзу демонструвати спроможність вирішувати актуальні проблеми як власного розвитку, так і різноманітні регіональні проблеми. Західно-балканська стратегія ЄС є складовою спільної зовнішньої політики Євросоюзу, тому проблеми з реалізації цієї політики автоматично позначаються на темпі переговорів щодо прийняття країн Західних Балкан. Деіндустріалізація більшості країн Західних Балкан, їхнє фактичне перетворення на туристичний хаб Євросоюзу, дещо спрощує їхню адаптацію до екологічного курсу Євросоюзу. Але одночасно існують структурні проблеми інтеграції. Претенденти на вступ належать до різних релігійних конфесій. Сербія, Чорногорія, Республіка Північна Македонія належать до православної конфесії, але поки що неврегульованим є питання статусу поза межами Сербії Сербської православної церкви. Боснія та Герцеговіна взагалі є складною моделлю потенційно конфліктного

співіснування католиків хорватів, православних сербів і боснійських мусульман. Албанія та Косово є переважно мусульманськими країнами. Їхній гіпотетичний вступ може бути на будь-якому етапі заблокований Грецією, яка навряд чи схоче створювати прецедент для активізації переговорів про вступ Туреччини до Європейського Союзу. Геостратегія прийняття до ЄС країн Західних Балкан все ще залежить від складної системи різним чином орієнтованих тенденцій, які є дуже мінливими.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

Samorukov M. 2019. Zapadnye Balkany bez ES. Chto eto oznachaet dlia Rossii. URL: <https://www.carnegie.ru/commentary/80659> (Date of the application 30.04.2021). (In Russian).

Саморуков, М. 2019. Западные Балканы без ЕС. Что это означает для России. URL: <https://www.carnegie.ru/commentary/80659>.

David D., Wunsch N. Sollte eine EU einen Erweiterungsstope in legen? URL: <https://www.internationalepolitik.de/de/sollte-die-cu-einen-erweiterungsstopp-ein-legen> (Date of the application 20.05.2021). (In Deutsch).

Dunay P., Lachowski Z. Euro-Atlantic security and institutions. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/YBO7%20023%2001.PDF> (Date of the application 13.05.2021). (In English).

Guerot U. 2017. Warum Europa eine Republik werden muss. Bonn. (In Deutsch).

Emerson M. 2006. Democratization in the European Neighborhood // Centre for European Policy Studies. 2006. URL: <https://shop.ceps.be> (In English).

EU – Western Balkans Zagreb Summit, 6 May 2020. URL: <https://www.consillium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/05/06/>. (In English).

Feith P. Der Westliche Balkan: Zwischen Staatsaufbau und EU-Integration. URL: <https://www.dgap.org/de/veranstaltungen/der-westliche-balkan-zwischen-staatsaufbau-und-eu-integration> (Date of the application 20.05.2021). (In Deutsch).

Peljić D. Geopolitik und Kredite: Die EU möchte den Westbalkan nicht verlieren. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/geopolitik-und-kredite-die-cu-moechte-den-westbalkan-nicht-verlieren/>. (In Deutsch).

Marchetti A. The European Neighborhood Policy. Foreign Policy at the EU's Periphery. *Discussion Paper C158/2006*. Centre for European Integration Studies. Bonn. URL: <https://www.zei.de> (In English).

Münkler H. 2005. Imperien. Die Logik der Weltherrschaft – vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten. Berlin. (In Deutsch).

Welfens P. 2017. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU. Wiesbaden. (In Deutsch).

Western Balkans Partnership Summit. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/western-balkans-partnership-summit/> (In Deutsch).

Western Balkan haben europäischen Zukunft. URL: https://www.faz.de/western-balkan-haben-europaeischen-zukunft_14092021.html (in Deutsch).

Wessels W. 2008. Das politische System der Europäischen Union. Wiesbaden. (In Deutsch).

21 years of KFOR: continued contribution to peace and regional stability. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176379.html (In English).

Дата подання статті до редакції – 12 січня 2021 р.